

XUDUDLARDA KICHIK BIZNES KORXONALARINI YANADA RIVOJLANTIRISH

Alimatova Shoxsanam Abdumalik qizi
Namangan muhandislik-texnologiya instituti
Marketing kafedrası tayanch doktoranti

Annotatsiya

Maqolada kichik biznesni respublika iqtisodiyotini rivojlantirish, axolini bandligini ta'minlash, samarali va raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirishdagi o'rni ko'rib chiqilgan. Namangan viloyatidagi kichik biznes soxasining bugungi xolati va uni rivojlantirish uchun oxaga yo'naltirilayotgan investitsiyalar taxlil qilingan. Mamlakatimiz xududlarida kichik biznes korxonalarini yanada rivojlantirish va ularni samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, yalpi ichki mahsulot, xizmat ko'rsatish, raqobat, bandlik, yalpi hududiy mahsulot, chet el investitsiyalari, kredit, asosiy kapital, davlat byudjeti.

Аннотация. В статье рассматривается роль малого бизнеса в развитии экономики республики, в обеспечении занятости населения и в формировании эффективной и конкурентоспособной экономики. Проанализировано текущее состояние сектора малого бизнеса Наманганской области и инвестиции, направляемые в сектор для его развития. Внесены предложения по дальнейшему развитию предприятий малого бизнеса на территории нашей страны и повышению их эффективности.

Ключевые слова: малый бизнес, частное предпринимательство, ВВП, сервис, конкурент, занятость, валовой региональный продукт, иностранные инвестиции, кредит, основной капитал, государственный бюджет.

Abstract

article examines the role of small business in the development of the republic's economy, ensuring the employment of the population, and the formation of an efficient and competitive economy. The current state of the small business sector

in Namangan region and the investments directed to the sector for its development have been analyzed. Proposals were made for the further development of small business enterprises in the territory of our country and their efficiency improvement.

Keywords: small business, private entrepreneurship, gross domestic product, service, competitive, employment, gross regional product, foreign investment, credit, fixed capital, state budget.

O'zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlash, kichik biznes sub'ektlari rivojlanishini rag'batlantirish orqali hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "Tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiy sektorning Yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va eksportdagi ulushini 60 foizga etkazish" [1] bo'yicha muhim vazifalar belgilab berilgan. Mazkur vazifalarning bajarilishi iqtisodiyotda kichik biznes sub'ektlarining barqaror rivojlanishini ta'minlash hamda uni samaradorligini oshirish bo'yicha olib borilayotgan ishlarni yanada jadallashtirishni taqozo etmoqda. Yangi O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining barcha yo'nalishlarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning roli ortib borayotganligi, texnik-texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan mazmunining kengayib borayotganligi soha rivojlanishini har tamonlama ilmiy tadqiq etishning dolzarbligini oshirmoqda. Iqtisodiyotning turli tarmoqlarida kichik biznes sub'ektlari faoliyatini rivojlantirish milliy iqtisodiyotimiz barqarorligini ta'minlashning muhim makroiqtisodiy omillaridan biri hisoblanadi.

1-jadval Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi asosiy ko'rsatkichlari hajmi (mlrd. so'm)

Ko'rsatkichlar	2015 y	2016 y	2017 y	2018 y	2019 y	2020 y
Sanoat	39643,5	50654,5	61367,8	87962,0	83344,2	100796,3
Qurilish	16954,0	19671,0	22469,4	37451,7	53960,9	63614,9
Savdo	61972,3	78935,6	92973,0	114896,4	138920,7	160085,5
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	1 0 1197,5	118011,4	152010,5	191759,2	219466,9	223229,9
Xizmatlar	47269,6	61346,2	69212,7	84433,4	103106,6	112743,5

Keyingi yillarda kichik biznes taraqqiyoti natijasida ularning mamlakatda yaratilayotgan yalpi ichki mahsulot salmog'idagi ulushi ortib bormoqda. SHuningdek, kichik biznes sub'ektlarining mamlakatimizda yangi ish o'rinlarini tashkil qilish, aholining daromadlari va farovonligini oshirishning muhim omili sifatidagi natijalari salmoqli bo'lmoqda.

Sanoat tarmoqlarida 2020 yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari ishlab chiqarish hajmi 27,5 %ni tashkil etib 2015 yilga nisbatan 61152,8 mlrd. so'mga oshib, 100796,3 mlrd. so'mga etdi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari qurilish tarmog'ida ishlab chiqarish hajmi 2020 yilda 63614,9 mlrd. so'm bo'lib, 2015 yilga nisbatan 46660,9 mlrd. so'mga ortgan. Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi hamda xizmat ko'rsatish sohalarida ham keyingi yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatida ijobiy natijalarga erishib, 2015 yilga nisbatan mos ravishda 122032,4 mlrd. so'm va 65473,9 mlrd. so'mga o'zgarib 112743,5 mlrd. so'm va 223229,9 mlrd. so'mga teng bo'ldi. (1 -jadval)

Tarmoq	2015 y	2016 y	2017 y	2018 y	2019 y	2020 y	2021 y
Sanoat	40,6	45,3	41,2	37,4	25,8	27,9	27,0
Qishloq xo'jaligi	98,0	98,6	98,5	98,3	97,9	96,7	96,7
Qurilish	66,7	66,9	64,8	73,2	75,8	72,5	72,4
Savdo	87,1	89,6	88,4	86,3	83,6	82,3	100
Bandlik	77,9	78,2	78,0	76,3	76,2	74,5	-

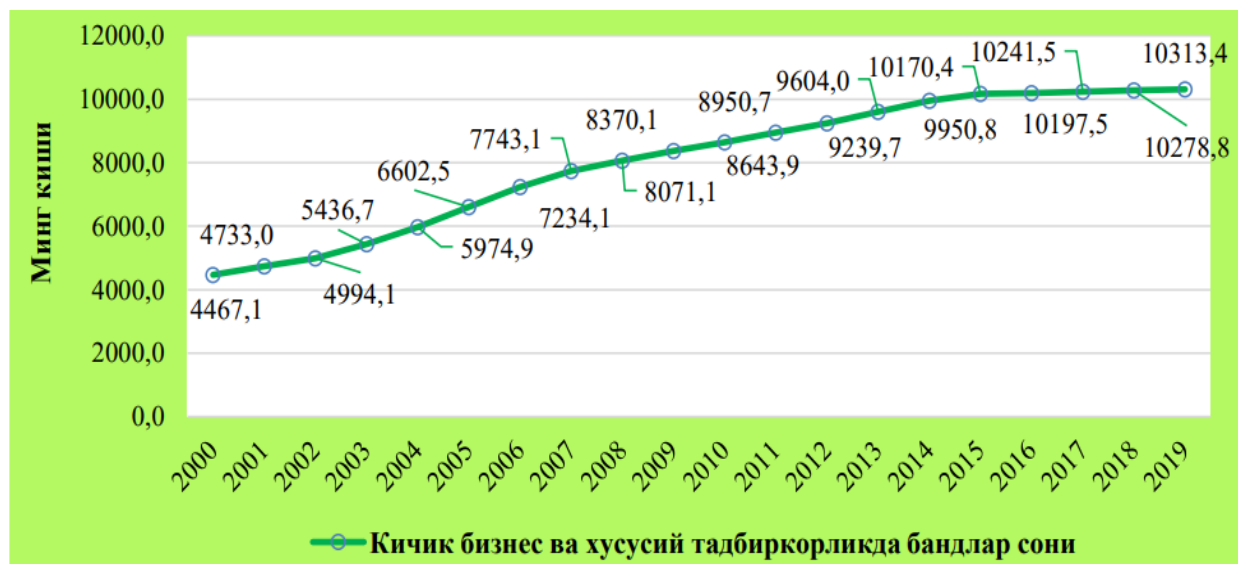
2-Jajvaldan ko'rinadiki, qishloq xo'jaligi tarmog'ida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi eng yuqori darajani tashkil etmoqda. Buning asosi - qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, nisbatan kichik ko'lamlarda tashkil etishning maqsadga muvofiqligi hisoblanadi.

Qurilish sohasida ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 66-75 foiz atrofida bo'lishini keyingi o'n yilliklarda kichik sanoat ob'ektlari va fuqarolar uchun uy-joyqurishni kengayib borishi orqali izohlash mumkin. SHu o'rinda muhim ahamiyat kasb etuvchi tarmoq - sanoatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 2016 yilga qadar barqaror va izchil ravishda o'sib kelib, 45,3 foizgacha etgan. Biroq, 2017 yildan boshlab bu ko'rsatkichni keskin pasayishi kuzatilib, 2021 yilda 27,0 foizni tashkil etdi.

Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirish, fan-texnika taraqqiyoti yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etish, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi daromadlarini ko'paytirish kabi masalalarni hal etishda kichik biznes ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jahon tajribasini ko'rsatishicha "iqtisodiyotda band bo'lganlar sonida kichik biznesning ulushi Yaponiyada 78,0 foiz, Italiyada 71,0

foiz, Germaniyada 69,5 foiz, Buyuk Britaniyada 56,0 foiz, AQSHda 54,0 foiz, Rossiyada 25,6 foizni tashkil etmoqda” [3]. Bu o’z navbatida kichik biznes sub’ektlarining barqaror rivojlanishini ta’minlash va samaradorligini oshirishning dolzarbligini ko’rsatmoqda.

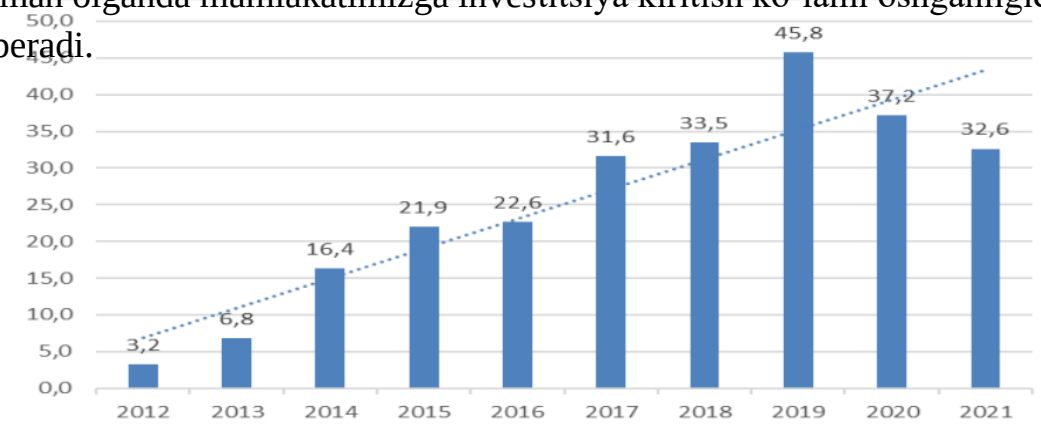
1 rasm. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlar soni

Mamlakatimiz iqtisodiyotida bandlik masalasida ham kichik biznes sub’ektlari lokomotiv hisoblanadi, iqtisodiyotda yaratilayotgan yangi ish o’rinlarining ko’p qismini o’z ichiga oladi. Bu 2018 yilgacha bo’lgan davrda bandlikni ta’minlash bo’yicha eng katta ulushga ega bo’lib 76,3 foizni tashkil qilgan, 2019 yildan bu ko’rsatkich pasayganini kuzatishimiz mumkin. 2020 yilga kelib 74,5 foizga tushganini biz pandemiya sharoiti natijasida kichik biznes sub’ektlari moslashuvchanligi juda pastligi ilan izohlab turli sharoitlarga korxonalarni tayyor turishi uchun strategiyaga zarurat borligini ko’rishimiz mumkin. (1-rasm).

Respublikamizda bandlikni oshirishda yangi ish joylarini yaratishdagi bugungi eng muhim hal qiluvchi masala kichik biznes sub’ektlarini jadal rivojlantirish, ularga keng imkoniyat va imtiyozlar yaratib berish hisoblanib, kichik biznes sub’ektlarini har tomonlama qo’llab-quvvatlash va rag’batlantirish real iqtisodiyotni isloh etishning eng muhim yo’nalishi sanaladi. 1-rasmda keltirilgan ma’lumotlarga ko’ra, mamlakatimizda kichik biznes sub’ektlari aholi bandligida uni qamrab olish chegarasi yildan-yilga kengayib, o’sib borayotganligini kuzatish mumkin. 2019 yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda bandlar soni 2000 yilga nisbatan 5846,3 ming kishiga oshib 10313,4 ming kishini tashkil etdi.

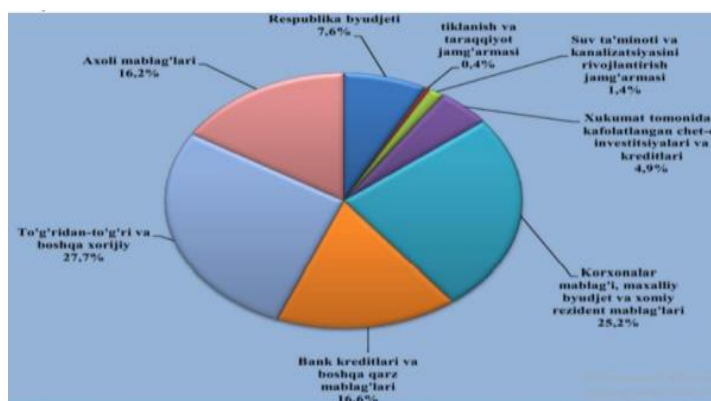
Oxirgi yillarda mamlakatimizda ishbilarmonlik muhitini yaxshilanishi natijasida kichik biznes subʼektlarining faoliyatida ijobiy tomonga jiddiy siljishlar kuzatildi. Ishbilarmonlik muhitini keng rivojlantirishga muhim eʼtibor qaratilishi, ular oʻrtasidagi sof raqobat muhitini kengayishiga, mahsulot ishlab chiqarish hajmi hamda sifatining oshishiga, umuman, kichik biznes subdektlarining oʻzaro iqtisodiy munosabatlarining diversifikatsiya boʻlishiga olib keldi.

Kichik biznes subdektlariga davlat tomonidan katta eʼtibor berilishi hamda qoʻllab- quvvatlanishi natijasida uning mamlakat yalpi ichki mahsulotida va viloyatlarning yalpi hududiy mahsulotidagi ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Namangan viloyatidagi kichik biznes soxasining bugungi kundagi xolati va uni rivojlantirish uchun soxaga yoʻnaltirilayotgan investitsiyalarni taxlil qiladigan boʻlsak, 2012 yilga nisbatan 2019 yilda moliyalashtirish xajmi 42,6 foizga oʻsgan. Bu umuman olganda mamlakatimizga investitsiya kiritish koʻlami oshganligidan dalolat beradi.

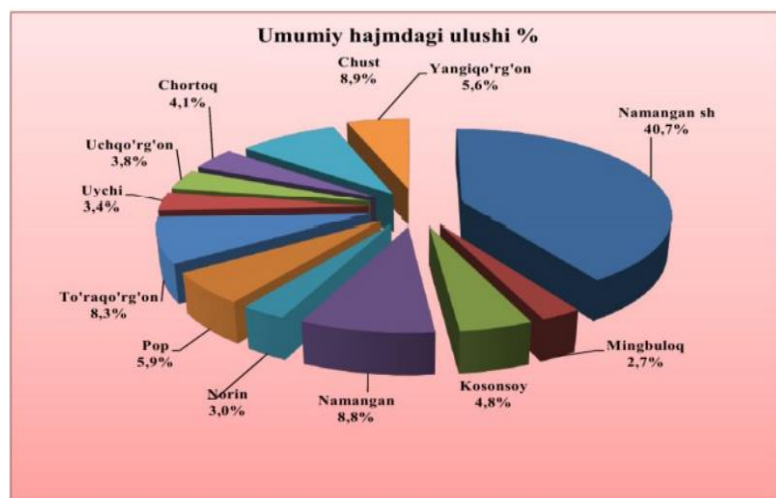
2-rasm. 2012-2021 yillarda kichik biznesni moliyalashtirish manbalari boʻyicha asosiy kapitalga oʻzlashtirilgan investitsiyalar tarkibi (foiz hisobida) [2] Lekin 2020 yilda 2019 yilga nisbatan 8,6 va 2021 yilda esa 13,2 foizga kamaygan. Bu kamayishni taʼsiri bizningcha dunyoda yuz bergan koronavirus pandemiyasi oqibatlarini deb taxmin qilish mumkin. Tijorat banklari tomonidan xorijiy kredit liniyalarini oʻzlashtirish va ular hisobidan moliyalashtirishni amalga oshirish jarayonini mahalliy hokimliklar bilan hamkorlik sifatida tasavvur etib boʻlmaydi. SHuning uchun xam banklar tomonidan mahalliy hokimliklar bilan birgalikda quyidagi masalalarga eʼtibor qaratish lozim: – jalb etilgan chet el investitsiyalarini mamlakatimizning barcha mintaqalariga yoʻnaltirish, shu bilan bir qatorda, ushbu mablagʻlarni eng avvalo tarkibiy qayta oʻzgartirishlarni chuqurlashtirish va iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, mavjud quvvatlarni modernizatsiya qilish va texnologik yangilashni jadallashtirish va sanoat kooperatsiyasi asosida ishlab

chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish loyihalarini moliyalashtirish uchun yo'naltirishga alohida e'tibor qaratish; – xorijiy kredit liniyalari hisobidan ajratilayotgan mablag'larni oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishga, jumladan, go'sht-sut va meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlashga qaratilgan loyihalarga yo'naltirish, tadbirkorlarning ushbu mablag'larni o'zlashtirishiga har tomonlama ko'maklashish;

3-rasm. 2021- yilda Namanagan viloyati asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar

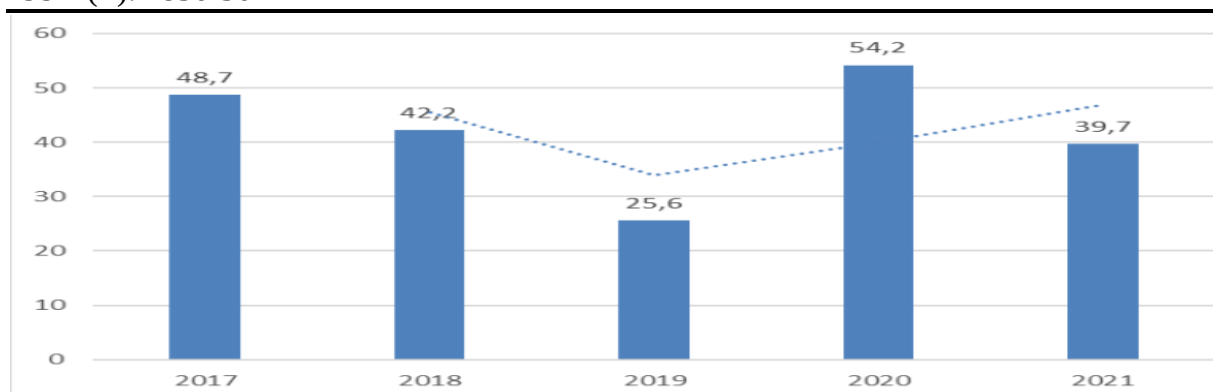
2021-yilda asosiy kapitalga 13302,4 mlrd. so'mlik investitsiyalar yo'naltirildi, shundan markazlashmagan investitsiyalar 85,6 % jalb qilingan mablag'lar, 14,4 % korxonalar va tashkilotlarning o'z mablag'lari hisobidan ta'minlandi, shu bilan birga xududiy o'zgarish negizida yillar davomida asosiy kapitalga investitsiya kiritish sur'ati o'zgarib borgan.

4-rasm. Namangan viloyati xududlari kesimida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar

3-rasmda asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning jami investitsiyalardagi ulushi quyidagicha taqsimlandi - hukumat kafolati ostidagi kreditlar - 4,9 % ni, to'g'ridan-to'g'ri va boshqa xorijiy investitsiyalar va kreditlar - 27,7 % ni, aholi mablag'lari - 16,2 % ni, bank kreditlari va boshqa qarz mablag'lari - 16,6 %, korxona mablag'lari, mahalliy byudjet va homiy rezident mablag'lari - 25,2 % ni, Respublika byudjeti - 7,6 % ni, suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarini rivojlantirish jamg'armasi 1,4 % ni, tiklanish va tarqiyot jamg'armasi 0,5% ni tashkil etdi. Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning rivojlanishida Namangan shahri etakchilik qilmoqda. Ushbu hududda asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning 40,7 % o'zlashtirildi, keyingi o'rinda CHust tumanining ulushi 8,9 % ni tashkil etdi (4-rasm). 5-rasmga e'tibor qaratadigan bo'lsak 2017 yilda Namangan viloyatida kichik biznesga kiritilgan investisiya ulushi 48,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2021 yilga kelib bu 39,7 fizni tashkil etib, 2017 yilga nisbatan 9 foizga kamaygan bo'lsada 2020 yilda 5,5 foizga o'sishni tashkil etganini ko'rish mumkin. Umumiy holatda 2019-2020 yillarda Namangan viloyati iqtisodiyoti tarmoqlariga investitsiya kiritish o'tgan davrlarga nisbatan bir oz pasayganligini sababi bu butun dunyoda bo'lib o'tgan korona virus pandemiyasi tufayli mablag'lar yoki investitsiyaga tenglashtirilgan moddiy qiymatliklarning kirish oqimi pasayganligi va ichki investitsiyalarning suratini pasayishi davlat byudjeti xarajatlarning ijtimoiy himoyaga yo'naltirilganligidan deb qarash mumkin. Mamlakatimizda kichik biznesga investitsiyalarni keng jalb etish va ularning jozibadorligini oshirish, hamkorlikdagi istiqbolli loyihalarni amalga oshirish, yangi zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etish orqali respublikamizda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini jahon bozorlari talabi darajasiga ko'tarishga imkoniyat yaratilmoqda. Olib borgan izlanishlarimiz natijasiga asoslanib mamlakatimiz xududlarida kichik biznes korxonalarini yanada rivojlantirish va ularni samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagilarni taklif qilamiz: - kichik biznesning investitsion jozibadorligini oshirishda investitsiya fondlarini rivojlantirish; - kichik biznesni moliyalashtirishga qaratilgan ixtisoslashgan fondlarni shakllantirish; - tijorat banklari tomonidan kichik biznes sub'ektlarini boshlang'ich kapitalini shakllantirish uchun va ularning investitsion loyihalarini qo'llab-quvvatlash maqsadida uzoq muddatli kreditlar hajmini oshirish orqali mamlakatimizda investitsiya faoliyatini moliyalashtirish muammolarini hal qilishga erishish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

5-rasm. 2017-2021 yillarda Namangan viloyati kichik biznesga kiritilgan investitsiyalarning ulushi (foiz hisobida) [4]

Yuqoridagi takliflarni joriy etish orqali kichik biznesni investitsion jozibadorligini oshirish va etarli darajada rivojlantirish orqali quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin deb xisoblaymiz: - investitsion jozibadorlikni oshirish va hududlarga investitsiya kiritishni yaxshilash, bozor munosabatlarining mustahkamlanishiga yordam beradi. - kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, birinchi navbatda, investitsiya maqsadlari, boshlang'ich kapitalni shakllantirish uchun uzoq muddatli kreditlar ajratish hajmini kengaytiradi. - raqobat muhitini yuzaga kelishi mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitni yaxshilash uchun kuchli vosita bo'ladi. - ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni ma'lum darajada hal qilinishini ta'minlash kichik biznes iqtisodiyotning strategik va mobil sektorini rivojlanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni 2022-2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi". 1-ilova. <https://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. <https://www.stat.uz/uz/>.
3. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/recovery-dashboard/>
4. Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. <https://namstat.uz/uz/>.

